

Daniela Rade

Filozofski fakultet u Zagrebu
mysterium.daniela@gmail.com

TALESOV BITAK IZ DANAS-VIDA

Propedeutika pitanju o bitku

SAŽETAK: *Bitak se danas gotovo uvijek uzima kao samorazumljiv pojam, ali ako iole dublje zagrebemo u njega vidjet ćemo da tu gotovo ništa nije samorazumljivo. Što je zapravo bitak? Kako se razlikuje od bića i biti? Zašto se toliko mijenjao u poimanju tijekom povijesti filozofije? Od Grčke, gdje je pojam bitka i nastao, pa sve do danas, bitak stoji zagrnut tamnim velom tajne. Ali, tragična sudbina bitka ne krije se u njegovoj skrivenosti nego u zaboravljenosti na nj. Žudnju za raskrićem bitka kod filozofa zamijenila je želja za razješavanjem političkih i ekonomskih problema. Nakon zapostavljenosti metafizike i ontologije bitak se više ne misli, ali je ipak njegov pojam ostajao središtem filozofije. Pa kako onda možemo spasiti bitak od zaborava? Tako da njegov značaj osvjetlimo uz umovanja novih filozofa i pokušamo ga izamiti iz njegove tmušne jazbine.*

KLJUČNE RIJEČI: bitak, biće, bit, ontologija, metafizika

Uvod

Da bismo spoznali bitak, moramo prvo saznati što sačinjava njegov pojam i kako je on bio mišljen u svom začinjanju. Odgovor na to pitanje možemo potražiti u kolijevci bitka, Miletu i u mislima Talesa, prvog filozofa. Svjesna svih teškoća, uputila sam se na ovo putovanje puno nejasnoća u potrazi za prvim mišljenjem onoga što ćemo razumijevati kao bitak. Prva poteškoća je bila nedovoljna količina sačuvanih Talesovih fragmenata, a u toj maloj količini opstalih podataka krila se poteškoća jezičke daljine. Smatram da je grčki jezik bio pogodnijim za filozofsko opojmovljivanje i da su u njemu pojmovi imali šira značenja, a tom logikom nailazimo na korjenski problem neadekvatnosti pojmova u prevođenju i velikoj razlici u kulturama. Što se više udaljavamo od grčke misli, to smo dalje i od

poimanja bitka. No, je li Tales uopće mislio bitak kako ga mi danas shvaćamo, kao bitak?

Tales

Tales je bio prvi filozof prirode i predmeti njegova istraživanja uglavnom su se svodili na astronomiju i prirodu. Jedina stvar koja ga je određivala kao filozofa bilo je njegovo poznato utemeljenje bitka kao vode. Odmah ću se zaustaviti na ovom srednjoškolskom učenju. Je li Talesova *voda* bila prvi bitak? Sudeći po grčkim zapisima u fragmentima – nije; točnije, Tales uz riječ za vodu spominje i riječ ἀρχή, u hrvatskom jeziku prevedeno kao počelo ili princip, što se nipošto ne može poistovijetiti s bitkom. Parmenid je pak prvi filozof koji uvodi pojmovnu distinkciju bića i bitka (grč. Εἶναι). Tales sam nikada ne dolazi do bitka kao takvoga, u smislu onoga što uistinu znači da nešto jest. To bi zapravo značilo: ἀρχή je smisao bitka, ali ne i bitak sam. S druge strane, Branko Despot je tokom svojih seminara iz grčke filozofije 1969./70., iznio stav da princip nije nešto različito od bitka, nego je on prvi izraz za bitak.

Tales u naknadnoj refleksiji

Ako želimo biti bliži istini, trebamo zaći u grčki svijet i istražiti Talesove misli o prvom principu – vodi. Prva istraživanja o Talesovom principu proveo je Aristotel kratko navodivši da je Tales na ideju vode kao principa vjerojatno došao promatrajući prirodu. Kako su sva bića opstajala zahvaljujući vodi i kako je sva hrana sadržavala vodu, princip je bio logično rješenje. Otuda se i razvilo staro mišljenje da čitav svijet počiva na vodi. Aristotel je na tom mjestu zaključio i nakon toga se o Talesovom principu nije puno pitalo.

Prvo značajnije razmatranje Talesova principa nakon Aristotela iznio je Hegel u prvom svesku svojih razmatranja povijesti filozofi-

je. Voda je, kaže, za Talesa osnova. Po svim dotadašnjim shvaćanjima Talesova voda ne spada u filozofsko područje, već u područje fizike; no, i ono materijalno ima velik filozofski značaj. Za Hegela, doprinos Talesovog principa *vode* mišljenju jest to što suština za njega predstavlja nešto besformno. On to objašnjava slično kao i Aristotel – “voda se može smatrati hranom stvari, a hrana je upravo biće jedne stvari kao besformna supstancija koju individualitet individualizira ili stvar tako dobija formu”. Cijeli svijet je prikazan kao voda; kao ono jednostavno, tekuće uopće. Njena fluidnost je jedna od razloga zašto je označavamo kao element, ali, oprezno on navodi, ona se ne nalazi doslovno svuda, po cijelom svijetu, ona jednostavno predstavlja ono što je opće u djelatnosti. Ta općost u djelatnosti daje joj spekulativnu, a ne tu čulnu općost, kako je Aristotel shvaćao. Kod Talesa nastaje spor između čulne općosti i općosti pojma. Sve čulno u vodi se ukida, a voda po svom pojmu postaje život. Zato Tales više ne shvaća prirodu kao puku fiziku, nego kao prostu suštinu misli. Ovdje se za Hegela svi ostali elementi suprostavljaju vodi; zemlja, zrak i vatra postaju ono drugo vodi i u usporedbi s njima voda ima određenost one čiste prostote tj. besformnosti koju smo ranije spominjali. Zemlja predstavlja punktualitet, vatra (recimo kod Heraklita) ono što se apsolutno mijenja u samom sebi, a zrak je element svake promjene. Zato se voda izdvaja kao ono neuništivo ili materijalni princip. Za razliku od ranijih filozofa mi više ne gledamo na materiju kao neku čulnu stvar. Ona ima egzistenciju, ali nama postaje besformni pojam, baš kao Talesova voda. Hegel ide još dalje tvrdeći da ta besformnost vode znači i suštinu misli o predmetnom obliku, najskrivenije biće, istinu, realitet sam. On smatra Talesa čak i odvažnim jer je izrazio u vodi ono što stalno opstaje. Ta odvažnost ga je i predstavila kao oca filozofije i osvijestila da Jedno jest suština, i po sebi i za sebe. Jedno (voda) opće stoji neposredno u odnosu prema posebnome, prema egzistenciji svijeta. Ono što Hegel želi reći time je da ona posebna egzistencija sasvim nesamostalna, prolazna i da u prolaznosti gubi formu posebnosti i ponovno se vraća u ono opće tj. vodu. Na ovom mjestu se nalazi srž onog filozofskog kod Talesa, Jedno jest jedino istinito, jedino stvar-

no. Hegel to tumači kao rano odvajanje apsolutnog od konačnog, ali ne u smislu da Jedno stoji s one strane, a konačni svijet s ove strane. Dakle, kada voda ulazi u filozofiju ona postaje dvostruka: s jedne strane jest jedan element, jedna fizikalna opća sila, a s druge strane ona je isto tako jedna naročita egzistencija, kao i sve ostalo u prirodi. Na ovom mjestu Hegel nalazi Talesu prigovor; voda je jedna posebna stvar, a pravi princip ne bi trebao imati tu jednostranu, posebnu formu. “Forma mora biti totalitet forme.” Nadalje, Tales ne daje svojoj vodi formu, bar ne dovoljno određenu. Spominju se oblaci, zrak, eter itd. Princip isto tako ne smije predstavljati jedinstvo kao suština, nego kao forma, kao onaj apsolutni pojam. S druge strane Tales dopušta vodi da ona samu sebe određuje. Na poslijetku ono što najviše zbunjuje i intrigira Hegela jest pitanje: je li Tales već imao ideju da apsolutna suština jest jedinstvo proste suštine i forme?

Misao o metamorfozama sučeljavanja s problemom *bitak*

Nakon što sam se “zaigrala” živopisnim Hegelovim tumačenjem Talesova prvog principa, ostaje vidjeti koliko se taj princip razlikuje od bitka kojeg poznajemo danas. Kroz povijest filozofije dosta se dugo i uporno provlačio bitak – isprva kao materijalni, zatim i nematerijalni, uvijek se iznova mijenjajući s novim dobom. U novije vrijeme jedino značajnije bavljenje metafizikom obilježio je Martin Heidegger. Njegova tvrdnja da je bitak od Sokrata nadalje samo sinonim za biće, donekle objašnjava zašto je bitak toliko dugo bio zaboravljen. Svi se pitaju o biću, a odgovor leži u bitku. Branko Despot podupire Heideggera jer, kaže on, sve što biva nema istinski bitak, prividno je. Malo noviji i bliži upor otkrivanja bitka pripisujem Gaji Petroviću koji je pokušao zamijeniti riječ bitak terminom bivstvovanje. Bivstvovanje objašnjava bitak kao vrstu jestanja; kao naziv za ono što jest, što je jednom ili povremeno bilo; za poseban način jestanja.

Zaključak

Na kraju ovog ontološkog putovanja kroz povijest filozofije mogu samo izraziti nade da će nekoga ovaj tekst potaknuti, i da će ga pitanje o početku filozofije i bitka zauzeti jednako kao i mene. Zbunjuje me da – ovlaš promatrajući – doista rijetki smatraju važnim došašće mišljenja bitka u filozofiju na tako iznenadan način. Zašto je bio toliko dobro prihvaćen u nasljednika Anaksimandra i Anaksimena, a ne stavljen na sumnju kao ostalo u filozofiji? Kako je Tales došao na ideju principa i što je on njemu značio? Izgleda da ovaj tekst na kraju nudi više pitanja nego odgovora, ali dok sve dublje ponirem u svijet metafizike, čini mi se da u takvoj aporetičnoj situaciji nismo samo kod problema *bitak*. Zato sretno svim filozofirajućima koji se kroz močvare pojmova i bespuća mišljenja kane probijati!